

Den sociale baggrund for vækkelserne på Fyn i første halvdel af det 19. århundrede

Af *Astrid Tønnesen*

Undersøgelsen af de vakte lægfolks sociale placering i samfundet er for første gang taget op af Institutet for Dansk Kirkehistorie. En sådan undersøgelse har naturligvis en værdi i sig selv, men herudover kan den medvirke til at kaste lys over spørgsmålet om forholdet mellem den sociale udvikling og vækkelsens opståen. I »vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede«[1] er der foretaget statistiske beregninger på grundlag af adresserne, som samledes i 1830'rne. Dette grundlag har sine svagheder (jfr. p. 186), men må dog anses for det bedst egnede af de bevarede kilder. Da hovedformålet med serien har været at give en fremstilling af vækkelsernes udbredelse og forløb, er de statistiske beregninger naturligvis ikke særlig dybtgående.

Men inspirationen til og udgangspunktet for den her følgende undersøgelse skriver sig fra det arbejde, som er gjort fra Institutets side. Som dette tager undersøgelsen sit udgangspunkt i adresselisterne fra 1830'rne. Området, som vil blive behandlet, er Fyn med Ærø og Langeland. Fra dette område er bevaret tre adresselister: 1) en ansøgning fra 1834 om sognebåndsløsning; 2) en ansøgning fra 1835 om at måtte anvende Erik Pontoppidans katekismus »Sandhed til Gudfrygtighed« ved konfirmationsforberedelsen; 3) en protest fra 1839 mod biskop Mynsters forslag til et nyt kirkeritual[2].

[1] I det følgende anført som »Vækkelsernes Frembrud«.

[2] Adressen fra 1834 findes på det Kongelige Bibliotek (Add. 369 I 2°), den fra 1835 på Rigsarkivet (DK I 3274/1835); den sidste fra 1839 foreligger trykt og er udsendt af Rasmus Ottesen (»Erklæring fra os underskrevne Medlemmer af vor danske christne Menighed, i Anledning af det forehavende Forslag til en ny Alterbog og et nyt Kirke-Ritual«, Kbh. 1839), hvortil kommer to fynske lister i Nordisk Kirke-Tidende 1839 (p. 721 ff. og 777 ff.). Jfr. »Vækkelsernes Frembrud«, 3. bind, 2, p. 409.

Dette navnestof er fremdraget og publiceret af Institutet, ordnet efter amter, herreder og sogne. Underskrivernes originale rækkefølge er bevaret med angivelse af , hvilken eller hvilke af adresserne den vakte har undertegnet [3]. I de fleste tilfælde har underskriveren sat sit navn og sin stilling, og på dette grundlag er der foretaget en beregning af erhvervsfordelingen [4].

En af de vægtigste kilder til en nøjere undersøgelse af den sociale baggrund for bevægelsen er folketællingslisterne, som findes på Rigsarkivet. Det stiller sig så heldigt, at folketællinger er foretaget både 1834 og 1840 og at listerne er bevaret. Her har man en mulighed for at finde adresselisternes navne og få en række dels nye, dels supplerende oplysninger om de vakte: 1) erhverv, såfremt dette ikke er anført på listerne, 2) alder, 3) civilstand, 4) antal vakte pr. husstand.

Den største vanskelighed, som er forbundet med dette arbejde, skyldes den kendsgerning, at et ret stort antal personer af samme navn kan være bosiddende i samme sogn. Har man på adresselisten et navn som Niels Hansen, uden erhvervsangivelse og uden nærmere angivelse af bosiddelse inden for sognet, er der ikke store chancer for at identificere vedkommende. Visse muligheder foreligger dog. Har man f.eks. skræder Hans Nielsen og umiddelbart herefter Niels Hansen på adresselisten, viser det sig ofte i folketællingerne, at skræderen netop har en søn af dette navn; der er da ingen tvivl om, at denne søn er underskriveren, da det ved undersøgelsen har vist sig, at flere vakte personer inden for samme husstand hyppigt forekommer. Eller har man navnet Niels Hansen mellem navnene på to personer, som f.eks. begge findes at være tjenestekarle på samme gård, viser det sig, at også en tjenestekarl ved navn Niels Hansen er ansat på gården; her er sandsynligheden for at have fundet den rigtige overvejende. Men i en række tilfælde, især hvor der er tale om et stort sogn, har identifikationen været umulig.

Når navnene ikke har været at finde i folketællingerne, kan det skyldes, at personerne er fraflyttede sognet i perioden mellem undertegnelsen og folketællingen. I disse tilfælde er fraflytningslisterne i kirkebøgerne, som findes i Landsarkivet i Odense, gennemgået, og en del navne er fundet ad denne vej. Ikke altid får man dog her så fyldige oplysninger som i folketællingerne.

[3] Op. cit. p. 409–21.

[4] Op. cit. p. 396.

Som tidligere anført er adresselisterne det bedst egnede grundlag for en statistisk undersøgelse set i relation til det bevarede kilde-materiale. Men man kan på ingen måde gå ud fra, at adresserne omfatter navnene på samtlige vakte i 1830'rne. Antagelig har en hel del sympatiseret med de vakte og deltaget i forsamlingerne uden at have undertegnet adresserne. Og hvor langt nåede disse adresselister omkring? store områder, især på Nordfyn, er helt uden underskrivere. Her må man dog vist nok regne med, at adresserne virkelig er nået ud til de allerfleste vækkelsesområder. Repræsentanter for de vakte selv drog omkring med listerne fra sogn til sogn, og har de ikke selv kendt centrene, har de nok fået anvisninger fra sted til sted. En række tilfældige omstændigheder har dog antagelig også spillet ind[5]. Det vil altså ikke være muligt at foretage nøjagtige til virkeligheden svarende beregninger.

*De vakes erhverv, alder, civilstand
samt antal pr. husstand*

Af samtlige 1126[6] underskrivere er 1053 bosatte i landsognene. Fra købstæderne i Odense og Svendborg amter har ialt kun 73 underskrevet. Disse er ikke medtaget i denne undersøgelse, idet det vil være ret uoverkommeligt at finde dem i folketællingslisterne på grund af købstædernes forholdsvis store indbyggerantal. Da det fremgår af adresselisterne, at det store flertal af dem er håndværkere, og da de kun udgør så lille en gruppe, vil udeladelsen af dem ikke forrykke det samlede resultat af undersøgelsen. Af de 1053 gennemgåede navne er det lykkedes at identificere 946. Dette tal må anses for værende stort nok til, statistisk bearbejdet, at give visse fingerpeg om vækkelsens sociale baggrund.

På grundlag af de oplysninger, som er hentet i folketællings- og fraflytningslister, kan en oversigt over erhvervsfordelingen opstilles. Følgende forkortelser er anvendt: Gmd.=gårdmænd. Bmd.=boelsmænd. Hmd.u.a.e.=husmænd uden andet erhverv. Hmd.m.a.e.=husmænd med andet erhverv. Håndv.=håndværkere. U.j.=uden jord. Tj.folk=tjenestefolk.

[5] Op. cit., 3. bind, 1, p. 201 ff., 208 f., 214 f.

[6] Op. cit., 3. bind, 2, p. 421.

Erhvervsfordeling, Fyn

	Mænd	Hustruer	Kvinder (enlige)	I alt
Gmd.	91	64	4	159
Bmd.	56	30	5	91
Hmd.u.a.e.	77	59	2	138
Hmd.m.a.e.	101	68		169
Håndv.u.j.	71	18	6	95
Gmds.børn	31		22	53
Bmds.børn	10		5	15
Hmds.børn	5		17	22
Tj.folk	80		54	134
Aftægtsfolk	8		5	13
Almisselemmer				
Daglejere u.j.	13	9		22
Søfolk u.j.	8	5		13
Andre	14	7	1	22
I alt	565	260	121	946

Denne oversigt viser, at det største antal personer hører til husmandsgruppen; ialt 329 (178 mænd, 127 hustruer, 2 kvinder og 22 børn) kan henregnes til denne gruppe. Herefter følger som den næststørste gruppe gårdmandsstanden med 212 personer (91 mænd, 64 hustruer, 4 kvinder og 53 børn). Tjenestefolk udgør som den trediestørste gruppe 134 personer (80 karle og 54 piger), herefter kommer boelsmandsgruppen med 106 personer (56 mænd, 30 hustruer, 5 kvinder og 15 børn), og som den sidste af de større grupper udgør håndværkerne uden jord ialt 95 personer (71 mænd, 18 hustruer og 6 kvinder).

Sammenholdes denne oversigt med den af Anders Pontoppidan Thyssen på grundlag af adresselisterne foretagne [7], kan visse uoverensstemmelser påvises i forholdet mellem de enkelte grupper. Især bemærkes det, at i sidstnævnte beregning er gruppen af husmænd mindre og gruppen af håndværkere større end i ovenstående [8]. Dette forhold skyldes dels, at A. P. Thyssen har medregnet købstæderne, hvor som sagt en stor del af de vakte var håndværkere, men det skyldes endvidere, at en stor del af underskriverne, der har betegnet sig som håndværkere på adresserne, i folketællingslisterne befindes at være både håndværkere og husmænd. Yderligere har en gennemgang af hartkornsekstraktprotokollerne (se p. 209) vist,

[7] Op. cit. 3. bind, I, p. 33-34.

[8] Jfr. Hal Koch i »Den danske kirkes historie«, VI, p. 258-59.

at en person, som både på adresselisten og i folketællingslisten er betegnet som håndværker, tillige er husmand. På grundlag af det foreliggende materiale har A. P. Thyssen ikke været i stand til at foretage nogen yderligere opdeling af gruppen karle og piger. En gennemgang af folketællingerne har gjort det muligt at spalte denne gruppe op på gårdmandsbørn, boelsmandsbørn, husmandsbørn og tjenestefolk.

I det følgende vil den her foretagne oversigt over de vaktets erhvervsfordeling blive fordelt på de to amter, Odense og Svendborg. Det vil heraf fremgå, at den samme fordeling stort set går igen for begge amters vedkommende. I Odense amt er gårdmandsgruppen (114) lidt større end i Svendborg amt (98). De øvrige grupper svarer omtrent til hinanden i størrelsen.

Erhvervsfordeling, Odense amt

	Mænd	Hustruer	Kvinder (enlige)	I alt
Gmd.	53	34		87
Bmd.	27	17	2	46
Hmd.u.a.e.	38	27		65
Hmd.m.a.e.	52	31		83
Håndv.u.j.	30	8	4	42
Gmds.børn	20		7	27
Bmds.børn	4		2	6
Hmds.børn	2		7	9
Tj.folk	42		26	68
Aftægtsfolk	4		1	5
Almisselemmer				
Daglejere u.j.				
Søfolk u.j.				
Andre	6	3	1	10
I alt	278	120	50	448

Erhvervsfordeling, Svendborg amt

	Mænd	Hustruer	Kvinder (enlige)	I alt
Gmd.	38	30	4	72
Bmd.	29	13	3	45
Hmd.u.a.e.	39	32	2	73
Hmd.m.a.e.	49	37		86
Håndv.u.j.	41	10	2	53
Gmds.børn	11		15	26
Bmds.børn	6		3	9

(fortsættes)

Hmds.børn	3		10	13
Tj.folk	38		28	66
Aftægtsfolk	4		4	8
Almisselemmer				
Daglejere u.j.	13	9		22
Søfolk u.j.	8	5		13
Andre	8	4		12
I alt	287	140	71	498

Oversigten over erhvervsfordelingen kan imidlertid spaltes yderligere op. Den følgende tabel omfatter husmænd og enkelte boelsmænd med andet erhverv, hvor undersøgelsen har været rettet mod dette andet erhverv; endvidere er medtaget håndværkere uden jord, daglejere uden jord, søfolk uden jord samt andre erhverv. Forkortelser: M.=mænd. K.=kvinder.

	Odense amt		Svendborg amt		Fyn	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Bødkre	2		5		7	
Daglejere	13		19		32	
Gartnere	1		2		3	
Gibsere			1		1	
Hjulmænd	2		1		3	
Hørheglere	1		1		2	
Kludekræmmere			2		2	
Kromænd			1		1	
Murmestre	1		5		6	
Møllebyggere			1		1	
Møllere	2				2	

	Odense amt		Svendborg amt		Fyn	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Rokkedrejere	4				4	
Saugmænd			1		1	
Skomagere			1		1	
Skovfogeder			2		2	
Skrædere	15	1	13	2	28	3
Smede	2		7		9	
Snedkre	5		1		6	
Stenhuggere			1		1	
Sømænd	2		11		13	
Træskomænd	4		9		13	
Tømmermænd	2		4		6	
Vævere	34	3	26		60	3
I alt	90	4	114	2	204	6

Det fremgår heraf, at vækkelsen kan henføres til en lang række håndværk og enkelte andre beskæftigelser. For de allerfleste fags vedkommende gælder det dog, at kun ganske få vakte kan henføres hertil, i de fleste tilfælde ligger tallet under 10 for hele Fyn. Kun inden for to håndværk har tilslutningen været nævneværdig, væverfaget og skræderfaget. 63 vævere og 31 skrædere har underskrevet adresserne. Som en tredje gruppe af nogen betydning kan anføres de 32 daglejere. For disse tre grupper gælder det igen, at tilslutningen er jævnt fordelt på de to amter.

Aldersfordeling, Fyn

År	Mænd	Kvinder	I alt
10-20	34	40	74
20-30	113	78	191
30-40	155	102	257
40-50	132	83	215
50-60	73	48	121
60-70	46	26	72
70-80	12	3	15
I alt	565	380	945[9]

Aldersfordeling, Odense amt

År	Mænd	Kvinder	I alt
10-20	16	19	35
20-30	55	39	94
30-40	84	53	137
40-50	57	31	88
50-60	38	15	53
60-70	23	12	35
70-80	5	1	6
I alt	278	170	448

Aldersfordeling, Svendborg amt

År	Mænd	Kvinder	I alt
10-20	18	21	39
20-30	58	39	97
30-40	71	49	120
40-50	75	52	127
50-60	35	33	68

(fortsættes)

[9] Ikke 946 fordi boelsmand Hans Hansens hustru, Aaby Mark, Skaarup sogn, som underskrev 1839, må være død 1839-40. Hans Hansen anføres i folketællingen 1840 som enkemand, 1834 er han opført som ungkarl.

60-70	23	14	37
70-80	7	2	9
I alt	287	210	497

Civilstand: Fyn

Ægtepar	257
Gifte mænd	377
Gifte kvinder	260
Ugifte mænd	177
Ugifte kvinder	105
Enkemænd	11
Enker	16
I alt	946

<i>Civilstand:</i>	<i>Odense amt</i>	<i>Svendborg amt</i>
Ægtepar	119	138
Gifte mænd	185	192
Gifte kvinder	120	140
Ugifte mænd	89	88
Ugifte kvinder	47	58
Enkemænd	4	7
Enker	3	13
I alt	448	498

Ovenstående tabeller over de vaktens aldersfordeling og civilstand viser, at af det samlede antal 945 er 737 under 50 år og 472, dvs. halvdelen hører til aldersgruppen 30-50 år. Endvidere fremgår det, at 637 personer, ca. to trediedele af det samlede tal, lever i ægtestand (heraf 257 ægtepar). Her svarer forholdene igen nøje til hinanden ved en opdeling på de to amter.

En gennemgang af navnestoffet i folketællingslisterne, hvor personer er opregnet pr. husstand, viser, at antallet af husstande, hvori vakte forekommer, er betydelig lavere end det samlede antal vakte personer. I mange tilfælde fremgår det, at en »ungkarl« eller »pige« er søn eller datter af en vakt gårdmand, boelsmand eller husmand. Ligeledes klarlægges det, at det store flertal af tjenestefolk er i huset hos vakte (gårdmænd eller boelsmænd). For unge ugifte håndværkeres vedkommende gælder det, at de ofte er ansatte og bosatte hos vakte håndværksmestre. De følgende opstillinger vil belyse dette forhold.

Børn (hjemmeboende) af vakte forældre: Fyn

	M.	K.	I alt
Gmds.børn	22	21	43
Bmds.børn	9	3	12
Hmds.børn	4	13	17

Ansatte og bosiddende hos vakte:

Tj.folk	62	37	99
Håndv.	22	3	25

Bosiddende hos vakte:

Aftægtsfolk	2	2	4
Andre	7	3	10
I alt	128	82	210

Børn (hjemmeboende) af vakte forældre: Odense amt

	M.	K.	I alt
Gmds.børn	12	7	19
Bmds.børn	3	2	5
Hmds.børn	2	5	7

Ansatte og bosiddende hos vakte:

Tj.folk	34	17	51
Håndv.	10	3	13

Bosiddende hos vakte

Aftægtsfolk	1		1
Andre			
I alt	62	34	96

Børn (hjemmeboende) af vakte forældre: Svendborg amt

	M.	K.	I alt
Gmds.børn	10	14	24
Bmds.børn	6	1	7
Hmds.børn	2	8	10

Ansatte og bosiddende hos vakte:

Tj.folk	28	20	48
Håndv.	12		12

Bosiddende hos vakte:

Aftægtsfolk	1	2	3
Andre	7	3	10
I alt	66	48	114

Sammenholdt med erhvervsoversigten ses det af ovenstående opstillinger, at af ialt 53 gårdmandsbørn kan 43 henføres til et vakt hjem. For de ialt 15 boelsmandsbørn og 22 husmandsbørn gælder tallene henholdsvis 12 og 17. Af ialt 134 tjenestefolk er 99 ansat i et vakt hjem. For tjenestefolkenes vedkommende gælder det sandsynligvis, at en stor del af dem er sønner og døtre af vakte forældre. Denne hypotese kan naturligvis ikke verificeres på nærværende kildegrundlag. Af de 77 håndværkere (mænd og kvinder) er 25 bosiddende hos vakte arbejdsgivere. Endelig kan de 257 hustruer (se oversigten over civilstand p. 191) henregnes til de her beregnede kategorier.

En samlet optælling giver til resultat, at de ialt 946 personer kan opdeles på 470 husstande dvs. gennemsnitlig to vakte personer pr. husstand. Her som tidligere gælder det, at forholdene svarer nøje til hinanden i de to amter (i Odense amt 448 personer fordelt på 224 husstande, i Svendborg amt 498 personer fordelt på 246 husstande).

Konklusionen af samtlige ovenstående beregninger bliver, at vækkelsen på Fyn i 1830'rne har vundet jævn tilslutning fra alle lag af landalmuen. De vakte har for flertallets vedkommende været ægtefolk »i Livets bedste Alder«, som det siges i en indberetning fra 1821[10]; ofte har flere personer inden for samme husstand sluttet sig til bevægelsen. Tilslutningen har været stort set overensstemmende i henseende til erhverv, alder, civilstand og antal vakte pr. husstand i de to amter.

Vækkelsens lokale udbredelse

Ovenstående undersøgelse har været koncentreret dels om amterne Odense og Svendborg som et samlet område, dels om de to amter hver for sig. Resultaterne af undersøgelsen for hele området har vist sig stort set at være gældende også ved opdelingen på de to amter. Føres opdelingen imidlertid videre til de enkelte herreder og sogne hører ensartetheden op, både hvad angår den sociale bag-

[10] »Vækkelsernes Frembrud«, 3. bind, 1, p. 111. Degn Juel, Drigstrup, indberetter 1821 til provsten, at mange af de omvendte siges at være i livets bedste alder, unge gårdfæstere og ægtefolk. Udtalelsen om de unge gårdfæstere bekræftes ved en undersøgelse af adresseunderskriverne i Drigstrup (se p. 204 og 215), men dette forhold gælder kun for dette og enkelte andre sogne. I langt de fleste sogne er antallet af husmænd dominerende.

grund og antallet af underskrivere. I en lang række sogne har slet ingen underskrevet adresserne, i de øvrige sogne svinger antallet af underskrifter fra 1 til 76. Som tidligere omtalt kan man ikke regne med, at de vaktens antal svarer nøje til underskrivernes; men trods al usikkerhed er der nok ingen tvivl om, at vækkelsens udbredelse i det store og hele kan aflæses af adresselisterne (jfr. p. 186).

I Odense amt har tilslutningen været meget ujævnt fordelt mellem de enkelte egne. Hele Nordfyn har været så godt som uberørt af vækkelsen. Fra Skam og Lunde herreder findes slet ingen underskrifter, fra Skovby herred haves 8. I de to vestlige herreder, Båg og Vends, underskrev henholdsvis 24 og 48 personer. På Midtfyn var tilslutningen lidt større, idet ialt 92 personer underskrev listerne. Vækkelsens tyngdepunkt i Odense amt må dog siges at ligge i de to østlige herreder, Åsum med 173 undertegnere og Bjerger med 196. Undersøges tilslutningen i Svendborg amt, viser det sig, at den er ret jævnt fordelt mellem det vestlige og de to østlige herreder, Salling, Vinding og Gudme, med 70, 69 og 58 underskrivere. I det sydlige Sunds herred har vækkelsen vundet større genklang, idet 114 har skrevet under. Fra Ærø haves 75 navne og fra Langeland det bemærkelsesværdigt store tal 199, fordelt med 134 på Nr. herred og 65 på Sdr. herred. Vækkelsens tyngdepunkt i Svendborg amt må altså siges at ligge mod syd.

I oversigten over adresseunderskriverne i »Vækkelsernes Frembrud« III bd. 2, p. 409–21 er tre sogne henregnet til herreder, hvor de geografisk set ikke hører hjemme. De omtalte sogne udgør den ene halvdel af et dobbeltsogn, hvor hovedsogn og annex ligger i hvert sit herred. Formodentlig derfor har man undgået at spalte de to sogne op på hvert sit herred. I nærværende undersøgelse er disse sogne imidlertid henregnet til det herred, hvori sognet er placeret. Det drejer sig om Brenderup sogn (flyttet fra Skovby til Vends herred), Aarslev sogn (flyttet fra Åsum til Vinding herred) og Gestelev sogn (flyttet fra Vinding til Salling herred). Ovenstående tal stemmer derfor ikke i alle tilfælde overens med de i »Vækkelsernes Frembrud« III bd. 2, p. 421 anførte.

Årsagerne til vækkelsens uensartede udbredelse i de enkelte herreder og sogne er antagelig mange og komplicerede. Som påvist fandt bevægelsen især tilhængere på Øst- og Sydfyn, mod vest og nord vandt den kun få tilhængere. Dette kan blandt andet skyldes, at herrnhutismen havde vundet indpas især på Vest- og Nordfyn.

hvorfor disse områder var ret uimodtagelige for den gudelige vækkelse [11]. – En anden faktor, som uden tvivl har spillet en væsentlig rolle for udbredelsen, var den stedlige præsts beskaffenhed. I mange tilfælde kan det påvises, at i sogne med en betydelig vækkelse sad en sognepræst, som havde svært ved at klare sine embedspligter; som regel var han højt oppe i årene og stadig præget af oplysningsteologien [12]. En sådan præst har vel ikke netop været årsag til vækkelsen, men han har utvivlsomt været en medvirkende faktor til vækkelsens udbredelse i sognet. – Blandt de vakte fremstod naturligvis en række lederskikkelser, som rejste rundt fra sogn til sogn og ledede forsamlingerne. De særligt fremstående blandt disse kan måske nok have haft betydning for vækkelsens udbredelse som helhed; men det er bemærkelsesværdigt at se, at en sådan person ikke, som man skulle vente, har været i stand til at skabe nogen særlig vækkelse i sit eget og de omliggende sogne (ihvertfald ikke i 1830'erne). Som eksempel kan nævnes Peter Larsen Skræppenborg, Brylle. 26 personer underskrev adresserne i Brylle, heraf var 7 [13] ansat som tjenestefolk hos Peter Larsen. I nabo-sognet Tommerup opstod en del vækkelse, men de øvrige sogne i herredet var så godt som uberørte heraf. En anden kendt forsamlingsleder var møllebygger Lars Pedersen [14] i Vigerslev sogn. Her har kun 3 underskrevet adresserne og som tidligere omtalt 8 i hele herredet. – Som en anden årsag til forskelligartetheden i vækkelsens lokale udbredelse kunne man tænke sig de sociale forhold i de enkelte sogne. Det ville være nærliggende at antage, at sogne med store sociale modsætninger har været særlig modtagelige for vækkelsen [15].

En nærmere undersøgelse af sådanne årsagssammenhænge ville imidlertid være meget tidskrævende. F.eks. ville en undersøgelse

[11] Op. cit. p. 91.

[12] F. eks. pastor C. J. Wind i Simmerbølle (Langeland); se op. cit., 3. bind, 2, p. 325–26, se endvidere note 15.

[13] Søren Andersen, Hans Jacob Christensen, Niels Jensen, Niels Johansen, Jens Larsen, Ingeborg Larsdatter, Ane Marie Madsdatter, jfr. op. cit., p. 413–14 og 257.

[14] Op. cit., p. 261.

[15] I op. cit., 6. bind, p. 180–83 har Henry Petersen foretaget en undersøgelse, omfattende to sogne, som viser, at vækkelsen her ikke var betinget af sociale modsætninger, men af de religiøse tilstande i sognet (en herrnhutisk tradition samt en sognepræst, som var efterladende i sin embedsførelse og uden kontakt med sine sognebørn).

af de enkelte præsters beskaffenhed kræve studier af visitatsoptegnelser, som for Fyns vedkommende ikke er publicerede[16]. En oversigt over de enkelte sognes sociale sammensætning måtte foretages på grundlag af folketællingslisterne og kræve langvarige beregninger. Sådanne undersøgelser er derfor af tidsmæssige grunde opgivet i denne sammenhæng. I det følgende vil der statistisk blive redegjort for de vaktens antal og sociale baggrund i de enkelte egne. Derimod vil der ikke af ovennævnte grunde, blive gjort noget forsøg på at forklare de lokale variationer.

Opstillingerne, som herefter bringes, omfatter igen de vaktens erhverv, alder, civilstand og fordeling på husstande, men er nu delt op på de enkelte herreder, hvori vækkelse forekommer. Forkortelser se p. 186. Yderligere anvendes i de lodrette kolonner følgende: M.=mænd. H.=hustruer. K.=kvinder (enlige).

Erhvervsfordeling, Odense amt (herredsvis)

Herreder:	Åsum			Båg			Bjerge			Odense		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	15	10		5	2		25	14		4	4	
Bmd.	11	8	1	1		1	5	2		6	5	
Hmd.u.a.e.	13	6		3	2		12	12		5	3	
Hmd.m.a.e.	29	18					11	3		8	7	
Håndv.u.j.	13	3	3	3	1		7	1	1	4	2	
Gmds.børn	1		2	1			13		4			
Bmds.børn	3			1								1
Hmds.børn			4	1			1		2			
Tj.folk	8		6	1			21		10	10		7
Aftægtsfolk	2		1				1					
Almisselemmer												
Andre	1						2	1	1	2	1	
I alt	96	45	17	16	5	1	98	33	18	39	22	8

Herreder:	Skovby			Vends			I alt			I alt
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	
Gmd.				4	4		53	34		87
Bmd.				4	2		27	17	2	46
Hmd.u.a.e.				5	4		38	27		65
Hmd.m.a.e.				4	3		52	31		83
Håndv.u.j.	1			2	1		30	8	4	42
Gmds.børn	2			3		1	20		7	27
Bmds.børn						1	4		2	6

Hmds.børn					1	2	7	9	
Tj.folk	1	2		2	42	26	68		
Aftægtsfolk	}								
Almisselemmer		1			4	1	5		
Andre		1	1		6	3	1	10	
I alt	3	1	26	15	5	278	120	50	448

Erhvervsfordeling, Svendborg amt

Herreder:	Gudme			Salling			Sunds			Vinding		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	2	1	2	6	3		9	9		8	5	1
Bmd.	2	1		3	2		1		1	4	1	
Hmd.u.a.e.	4	3	1	6	3		4	4		6	4	
Hmd.m.a.e.	7	4		7	6		13	9		7	4	
Håndv.u.j.	7	4		6		1	10	2		4		1
Gmds.børn	4		2				1		2	1		4
Bmds.børn				2		1			1	3		
Hmds.børn	1		1						2			1
Tj.folk	3		1	6		3	8		7	2		6
Aftægtsfolk	}											
Almisselemmer			1							1		
Daglejere u.j.	1	1					2	2		1	1	
Søfolk u.j.												
Andre							1			1		
I alt	31	14	8	36	14	5	49	26	13	38	15	13

Herreder:	Nørre			Sønder			Ærø			I alt			I alt
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	
Gmd.	8	8	1	5	4					38	30	4	72
Bmd.							19	9	2	29	13	3	45
Hmd.u.a.e.	9	9	1	10	9					39	32	2	73
Hmd.m.a.e.	8	8		6	6		1			49	37		86
Håndv.u.j.	6	1		3	1		5	2		41	10	2	53
Gmds.børn	4		6	1		1				11		15	26
Bmds.børn							1		1	6		3	9
Hmds.børn	2		5			1				3		10	13
Tj.folk	12		7			1	7		3	38		28	66
Aftægtsfolk	}												
Almisselemmer		1	2				2	1		4		4	8
Daglejere u.j.	4	3		3	1		2	1		13	9		22
Søfolk u.j.	2	2					6	3		8	5		13
Andre	3	1		1	1		2	2		8	4		12
I alt	59	32	22	29	22	3	45	17	7	287	140	71	498

Oversigt over håndværk m.m., Odense amt

(Når intet andet er anført angiver tallene mænd; i de få tilfælde, hvor tallene angiver kvinder, anføres et k bag tallet)

Herreder:	Åsum	Båg	Bjerger	Odense	Skovby	Vends	I alt
Bødker				1		1	2
Daglejer	6		4	3			13
Gartner				1			1
Hjulmand						2	2
Hørbereder			1				1
Murmester	1						1
Møller				1	1		2
Rokkedrejær	1			3			4
Skræder	10 (1k)		3	2		1	16 (1k)
Smed	2						2
Snedker	2			3			5
Sømand	1		1				2
Træskomand	2	1	1				4
Tømmermand	2						2
Væver	20 (2k)	2	10 (1k)	3		2	37 (3k)
I alt	47 (3k)	3	20 (1k)	17	1	6	94 (4k)

Oversigt over håndværk m.m., Svendborg amt

Herreder:	Gudme	Salling	Sunds	Vinding	Nørre	Sønder	Ærø	I alt
Bødker	2		1			2		5
Daglejer	5		4	1	4	3	2	19
Gartner						2		2
Gibser		1						1
Hjulmand						1		1
Hørhegler		1						1
Kludekræmmer					2			2
Kromand							1	1
Murmester			2	2		1		5
Møllebygger			1					1
Saugmand					1			1
Skomager	1							1
Skovfoged			1			1		2
Skræder	1	2 (1k)	1	3 (1k)	3	2	3	15 (2k)
Smed	2	1		1	2		1	7
Snedker			1					1
Stenhugger			1					1
Sømand			2		2		7	11
Træskomand		3	5				1	9
Tømmermand	1	1	1		1			4
Væver	3	5	5	6	6	1		26
I alt	15	14 (1k)	25	13 (1k)	21	13	15	116 (2k)

Aldersfordeling, Odense amt

Herreder:	Åsum		Båg		Bjerger		Odense		Skovby	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
10-20 år	1	2	2		10	9	2	3		
20-30	13	16	3	1	26	12	8	7	2	1
30-40	36	20	2	1	24	13	11	11		
40-50	23	14	2	2	13	7	12	4	1	
50-60	10	4	4		16	6	4	4		
60-70	9	5	3	2	8	4	2	1		
70-80	4	1			1					
I alt	96	62	16	6	98	51	39	30	3	1
	Vends		I alt		I alt					
	M.	K.	M.	K.						
10-20 år	1	5	16	19	35					
20-30	3	2	55	39	94					
30-40	11	8	84	53	137					
40-50	6	4	57	31	88					
50-60	4	1	38	15	53					
60-70	1		23	12	35					
70-80			5	1	6					
I alt	26	20	278	170	448					

Aldersfordeling, Svendborg amt

Herreder:	Gudme		Salling		Sunds		Vinding		Nørre	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
10-20 år	2	1	2	1	1	2	1	6	8	11
20-30	5	3	9	5	9	8	8	5	16	9
30-40	5	4	8	2	10	4	13	8	14	12
40-50	11	7	8	3	16	16	10	5	11	10
50-60	3	4	3	6	7	6	3	1	7	10
60-70	5	2	4	2	4	2	2	2	3	2
70-80		1	2		2		1	1		
I alt	31	22	36	19	49	38	38	28	59	54
Herreder:	Sonder		Ærø		I alt		I alt			
	M.	K.	M.	K.	M.	K.				
10-20 år			4		18	21	39			
20-30	2	5	9	4	58	39	97			
30-40	12	10	9	9	71	49	120			
40-50	5	7	14	4	75	52	127			
50-60	8	2	4	4	35	33	68			
60-70	1	1	4	3	23	14	37			
70-80	1		1		7	2	9			
I alt	29	25	45	24	287	210	497			

Civilstand, Odense amt

Herreder:	Åsum	Båg	Bjerger	Odense	Skovby	Vends	I alt
Ægtepar	45	5	32	22		15	119
Giftede mænd	73	10	54	27		21	185
Giftede kvinder	45	5	33	22		15	120
Ugiftede mænd	22	6	42	11	3	5	89
Ugiftede kvinder	15		18	8	1	5	47
Enkemænd	1		2	1			4
Enker	2	1					3
I alt	158	22	149	69	4	46	448

Civilstand, Svendborg amt

Herreder:	Gudme	Salling	Sunds	Vinding
Ægtepar	14	14	24	15
Giftede mænd	20	23	34	24
Giftede kvinder	14	14	26	15
Ugiftede mænd	10	12	14	13
Ugiftede kvinder	4	5	12	12
Enkemænd	1	1	1	1
Enker	4		1	1
I alt	53	55	88	66

Herreder:	Nørre	Sønder	Ærø	I alt
Ægtepar	32	22	17	138
Giftede mænd	33	28	30	192
Giftede kvinder	32	22	17	140
Ugiftede mænd	25	1	13	88
Ugiftede kvinder	18	2	5	58
Enkemænd	1		2	7
Enker	4	1	2	13
I alt	113	54	69	498

Fordeling på husstande, Odense amt

Herreder:	Åsum	Båg	Bjerger	Odense	Skovby	Vends	I alt
Antal husstande	85	14	73	28	2	22	224
Antal personer	158	22	149	69	4	46	448

Oversigt over personer, som er bosiddende hos vakte (Odense amt)

De tre første grupper, gårdmandsbørn, boelsmandsbørn og husmandsbørn, er hjemmeboende hos vakte forældre. De to næste grupper, tjenestefolk og håndværkere, er ansatte og bosiddende hos vakte arbejdsgivere; de to sidste grupper, aftægtsfolk og andre, er bosiddende hos vakte (jfr. p. 192)

Herreder:	Åsum		Båg		Bjerger		Odense	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Gmds.børn	2		1		10 4			
Bmds.børn	3						1	
Hmds.børn	3		1		1 1			
Tj.folk	6	5	1		17	3	8	7
Håndv.	5	2			3	1	2	
Aftægtsfolk	1							
Andre								
I alt	15	12	3		31	9	10	8
	Vends		I alt		I alt			
	M.	K.	M.	K.				
Gmds.børn	1	1	12	7	19			
Bmds.børn	1		3	2	5			
Hmds.børn	1		2	5	7			
Tj.folk	2	2	34	17	51			
Håndv.			10	3	13			
Aftægtsfolk			1		1			
Andre								
I alt	3	5	62	34	96			

Fordeling på husstande, Svendborg amt

Herreder:	Gudme	Salling	Sunds	Vinding
Antal husstande	27	28	45	33
Antal personer	53	55	88	66
Herreder:	Nørre	Sønder	Ærø	I alt
Antal husstande	46	28	39	246
Antal personer	113	54	69	498

Oversigt over personer, som er bosiddende hos vakte (Svendborg amt)

Herreder:	Gudme		Salling		Sunds		Vinding	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Gmds.børn	4	2			1	1	1	4
Bmds.børn			2	1			3	
Hmds.børn	1				1			
Tj.folk	3		4	3	6	5	2	3
Håndv.	2		2		3		2	
Aftægtsfolk							1	
Andre					2	1	1	1
I alt	9	3	8	4	12	8	10	8

Herreder:	Nørre		Sønder		Ærø		I alt		I alt
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	
Gmds.børn	3	6	1	1			10	14	24
Bmds.børn					1		6	1	7
Hmds.børn	2	5		1			2	8	10
Tj.folk	8	5		1	5	3	28	20	48
Håndv.	2				1		12		12
Aftægtsfolk		1				1	1	2	3
Andre	3	1			1		7	3	10
I alt	18	18	1	3	8	4	66	48	114

Ved en gennemgang af tallene for erhvervsfordelingen i de enkelte herreder fremgår det, at variationerne er mange[17]. I Åsum herred springer det store antal husmænd især i øjnene. Ialt 70 personer hører her til denne gruppe. En opdeling på de enkelte sogne i herredet, hvori bevægelsen har vundet indpas, viser, at tilslutningen har været jævnt fordelt mellem disse i forhold til antallet af underskrivere. – Karakteristisk for Bjerge herred er det påfaldende store antal gårdmænd med børn og tjenestefolk, som har underskrevet. Det enestående tilfælde gør sig her gældende, at gårdmandsgruppen (56 personer) er større end husmandsgruppen (41 personer). Forholdet kan føres tilbage til sognene Drigstrup og Munkebo[10] (se p. 204). – I Odense herred lægger man mærke til den forholdsvis store gruppe tjenestefolk. Af de ialt 17 tjenestefolk kan imidlertid ikke mindre end 7[13] henføres til een og samme arbejdsgiver, den bekendte forsamlingsleder, gårdmand Peter Larsen Skræppenborg. 1834 underskrev 3 af hans tjenestekarle adressen, 1839 2 tjenestekarle og 2 tjenestepiger (jfr. p. 195). – De vaktens erhvervsfordeling på Sydfyn (Gudme, Salling, Sunds og Vinding herreder) udviser ikke så påfaldende afvigelser fra hinanden. Overalt er husmandsgruppen den største og gårdmandsgruppen den næststørste. – På Ærø er boelsmandsgruppen den største med 32 underskrivere, hvorimod ingen gårdmænd og kun 1 husmand har undertegnet. – Ser vi endelig på tilslutningen på Langeland fremgår det, at ingen boelsmænd optræder, og i Sønder herred er gruppen tjenestefolk kun repræsenteret ved een enkelt tjenestepige. Endelig må det bemærkes, at det største antal underskrivere i eet enkelt sogn forekommer i Simmerbølle, Nørre herred, hvor ikke mindre end 76 personer har undertegnet listen 1839.

[17] Jfr. op. cit., 3. bind, 2, p. 396–98.

De øvrige oversigter over håndværk m.m., alder, civilstand og fordeling på husstande udviser ikke så mange variationer som erhvervs-oversigten. I de tilfælde hvor afvigelser gør sig gældende, kan disse som regel forklares ud fra erhvervsfordelingen. F.eks. kan det store antal håndværkere m.m. i Åsum herred føres tilbage til det store antal husmænd med andet erhverv og håndværkere uden jord sam-mesteds. På samme måde kan det forholdsvis store antal af unge mennesker (20–30 år) i Bjerge herred forklares ud fra det store antal af gårdmandsbørn og tjenestefolk, som her underskrev adresserne.

I det følgende bringes opstillingerne over erhvervsfordelingen sognevis [18], dog således, at kun sogne, hvor underskrivernes antal overstiger 15, er medtaget. Tallene må tale for sig selv, idet det som tidligere anført ikke er muligt at forklare variationerne i be-vægelsens udbredelse og de vakes erhverv på nærværende grundlag.

Erhvervsfordeling, Åsum herred, Odense amt

Sogne:	Allerup			Davinde			Fraugde		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	3	3		2	2		6	4	
Bmd.	1	1		1			1	1	
Hmd.u.a.e.	2	1		1	1		2		
hmd.m.a.e.	3	2		3	1		10	6	
Håndv.u.j.	3	1					2		1
Gmds.børn									2
Bmds.børn									
Hmds.børn			2						1
Tj.folk	1			4		1	2		2
Aftægtsfolk	}								
Almisselemmer									
Andre									
I alt	13	8	2	11	4	1	23	11	6
Sogne:	Nr. Lyndelse			Rolfsted					
	M.	H.	K.	M.	H.	K.			
Gmd.	3								
Bmd.	4	2	1	3	3				
Hmd.u.a.e.	2	1		2					
Hmd.m.a.e.	6	4		3	3				
Håndv.u.j.	4	1	1						

(fortsættes)

[18] Her må det bringes i erindring, at ikke alle underskrivere har kunnet identificeres. De manglende navne fordeler sig imidlertid ret jævnt på de enkelte sogne; som regel har ca. 2–3 personer i hvert måttet udgå. Dette skønnes ikke at kunne forrykke totalindtrykket af erhvervsfordelingen i de enkelte sogne.

Gmds.børn				1		
Bmds.børn	2			1		
Hmds.børn					1	
Tj.folk			2			
Aftægtsfolk	}	2	1			
Almisselemmer						
Andre						
I alt	23	8	5	10	6	1

Erhvervsfordeling, Bjerge herred, Odense amt

Sogne:	Dalby			Drigstrup			Munkebo			Stubberup		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	2	1		14	4		6	6		3	3	
Bmd.				1			1	1				
Hmd.u.a.e.	1	2		5	4		3	3				
Hmd.m.a.e.	3	1		2	1		1	1		1		
Håndv.u.j.				1			4	1		1		1
Gmds.børn			3	7			5			1		1
Bmds.børn												
Hmds.børn			1									1
Tj.folk	4		2	11			5			1		7
Aftægtsfolk	}											
Almisselemmer												
Andre							1	1		1		
I alt	10	4	6	41	9		26	13		8	3	10

Erhvervsfordeling, Odense herred, Odense amt

Sogne:	Brylle			Tommerup		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	2	2		1	1	
Bmd.	2	2		4	3	
Hmd.u.a.e.	2	1		2	1	
Hmd.m.a.e.				5	5	
Håndv.u.j.	1	1		1	1	
Gmds.børn						
Bmds.børn						1
Hmds.børn						
Tj.folk	8		4			1
Aftægtsfolk	}					
Almisselemmer						
Andre				2	1	
I alt	15	6	4	15	12	2

Erhvervsfordeling, Sunds herred, Svendborg amt

Sogne:	Kværndrup			Skårup			Steenstrup		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	2	3		2	1		2	2	
Bmd.						1	1		
Hmd.u.a.e.				1	1		2	1	
Hmd.m.a.e.	4	1		2	2		3	2	
Håndv.u.j.	4			1	1		2		
Gmds.børn			1						
Bmds.børn						1			
Hmds.børn									
Tj.folk	6		5	1		2	1		
Aftægtsfolk	}								
Almisselemmer									
Daglejere u.j.				1	1		1	1	
Andre	1								
I alt	17	4	6	8	6	4	12	6	

*Erhvervsfordeling**Salling herred
Svendborg amt**Vinding herred
Svendborg amt*

Sogne:	Horne			Årslev			Sdr. Højrup		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	5	3		5	3		3	2	1
Bmd.				1					
Hmd.u.a.e.	2			5	3		1	1	
Hmd.m.a.e.	2	2		2	1		3	3	
Håndv.u.j.	2			2			1		1
Gmds.børn				1		1			3
Bmds.børn				1					
Hmds.børn									1
Tj.folk	2			2		5			
Aftægtsfolk	}								
Almisselemmer				1					
Daglejere u.j.							1	1	
Andre									
I alt	13	5		20	7	6	9	7	6

Erhvervsfordeling, Langeland

Sogne:	Nørre herred						Sønder herred					
	Simmerbølle			Tullebølle			Humble			Longelse		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.	7	7	1	1	1		4	3				
Bmd.												
Hmd.u.a.e.	5	5		4	4	1	4	3		4	4	
Hmd.m.a.e.	3	3		2	2		1	1		5	5	
Håndv.u.j.	2			1	1		2			1	1	
Gmds.børn	3		6				1		1			
Bmds.børn												
Hmds.børn	1		2	1		1						1
Tj.folk	8		5	4		2			1			
Aftægtsfolk	1		2									
Almisselemmer												
Daglejere u.j.	3	2		1	1		3	1				
Søfolk u.j.	2	2										
Andre	2	1								1	1	
I alt	37	20	16	14	9	4	15	8	2	11	11	1

Erhvervsfordeling, Æro

Sogne:	Bregninge			Marstal landsogn			Søby		
	M.	H.	K.	M.	H.	K.	M.	H.	K.
Gmd.									
Bmd.	5	1		5	3		9	5	2
Hmd.u.a.e.									
Hmd.m.a.e.	1								
Håndv.u.j.	3	2					2		
Gmds.børn									
Bmds.børn			1	1					
Hmds.børn									
Tj.folk	4		1				3		2
Aftægtsfolk							2		1
Almisselemmer									
Daglejere u.j.	1	1					1		
Søfolk u.j.				5	3		1		
Andre	1	1					1	1	
I alt	15	5	2	11	6		19	6	5

De vakte jordbrugeres forhold

Oversigten over erhvervsfordelingen for hele Fyn (p. 187) viser, at størstedelen af de vakte er jordbrugere. En nøjere undersøgelse af

disse jordbrugeres forhold vil være af stor værdi, især fordi den kan bidrage til at kaste lys over spørgsmålet om forholdet mellem landbrugsreformernes gennemførelse og vækkelsens opståen. Det følgende afsnit vil derfor behandle dette problem.

Først vil det være formålstjenligt at forsøge at danne sig et billede af landbrugets stilling på Fyn i 1830'erne som helhed. Landbrugsreformerne var ikke gennemført fuldt ud; men hvor langt var udviklingen nået, og var den lige langt fremskreden overalt?

Til belysning af dette forhold findes en udmærket kilde, Statistisk Tabelværk, som udkom i 21 hefter i årene 1835–52. De første 16 hefter blev udgivet af »den dertil allernaadigst anordnede Commission«, de senere hefter blev udgivet af Finansministeriet. 2. hefte af dette værk, der udkom i 1837, indeholder en samtidig oversigt[19] over jordejendommenes fordeling i de enkelte sogne.

Oversigten er fordelt på selvejergods, arvefæstegods[20] og fæstegods. Inden for hver af disse grupper er opdelingen foretaget mellem 1) huse med under 1 tønne hartkorn, 2) steder med fra 1–2 tønder hartkorn (boelssteder), 3) steder med fra 2–4 tønder hartkorn, 4) steder med fra 4–8 tønder hartkorn, 5) steder med 8 tønder hartkorn eller derover.

Tallene i de følgende oversigter er taget fra dette værk og viser tilstandene på Fyn (undtagen Ærø, som ikke er medregnet i tabelværket) i midten af 1830'erne. Forkortelser: td.=tønne. hk.=hartkorn. S.=selvejer. F.=fæster. Fo.=forpagter.

Jordejendommenes fordeling, Fyn[21]

	S.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	4781	5416	10197
1–2	1080	392	1472
2–4	1149	490	1639
4–8	1399	3236	4635
Over 8	432	680	1112
I alt	8841	10214	19055

[19] P. V. meddelelserne kan »henføres til Slutningen af 1834 eller Begyndelsen af 1835, saa at de vise hvorledes Stillingen var paa den Tid«. (Amtsforvalterne, som var i besiddelse af officielle materialer til dette arbejde, afgav efterretningerne sognevis efter et af kommissionen dertil forfattet skema (p. VII)).

[20] Kun en ganske ubetydelig del af det samlede hartkorn er arvefæstegods. Denne del er udeladt i de følgende beregninger, da den ikke, som det senere vil fremgå, får nogen betydning for denne undersøgelse (jfr. note 25).

[21] Statistisk Tabelværk, 2. hefte, p. 33–49.

De samlede tal for hele Fyn viser, at fæsteafløsningen langt fra var gennemført. For husmændenes vedkommende er noget under halvdelen selvejere. For de to næste gruppers vedkommende derimod, boelsmænd med 1-2 tønder hartkorn og de mindre gårdmænd med 2-4 tønder hartkorn, er selvkøbsbevægelsen mere fremskreden. Her er noget over halvdelen af begge grupper selvejere. Går vi videre til de store gårdejere, er udviklingen mindre fremskreden. Især for gårdmænd med 4-8 tønder hartkorn gælder det, at det store flertal stadig er fæstere.

Jordejendommenes fordeling, Odense amt [22]

	S.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	3256	2050	5306
1-2	742	147	889
2-4	699	179	878
4-8	961	1511	2472
Over 8	341	385	726
I alt	5999	4272	10271

Jordejendommenes fordeling, Svendborg amt [23]

	S.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	1525	3366	4891
1-2	338	245	583
2-4	450	311	761
4-8	438	1725	2163
Over 8	91	295	386
I alt	2842	5942	8784

Gennemgås tallene for de to amter hver for sig, ses det, at udviklingen ikke er forløbet parallelt. For husmændenes vedkommende er langt over halvdelen selvejere i Odense amt, i Svendborg amt derimod er noget over halvdelen stadig fæstere. For de øvrige grupper gælder det stadig, at selvkøbsbevægelsen er længere fremskreden inden for gruppen af boelsmænd og mindre gårdejere end inden for gruppen af større gårdejere i begge amter. Men som helhed må det siges, at fæsteafløsningen er nået langt videre i Odense amt end i Svendborg amt.

Hvorledes fordeler de vakte jordbrugere sig nu på ovenstående kategorier?

[22] Op. cit., p. 33-41.

[23] Op. cit., p. 41-49.

Til denne undersøgelse foreligger en meget oplysende kilde, de såkaldte hartkornsekstraktprotokoller [24], der indgik som led i forarbejdet til den nye matrikel af 1844. Disse protokoller er ført i to eksemplarer; det første fra 1838, det andet fra 1841 med navnene ajourført. Da størsteparten af navnestoffet i adresserne stammer fra 1839 har det været muligt at foretage denne undersøgelse med stort udbytte. – I protokollerne opregnes navnene på samtlige ejere og brugere af jorden i hvert sogn med angivelse af hver enkelts jordtilliggende, udregnet både i gammelt og nyt hartkorn. Hvis samme person er anført både som ejer og bruger af jorden, er vedkommende naturligvis selvejer. I de tilfælde hvor to personer er opført, henholdsvis som ejer og bruger, kan brugeren være fæster, arvefæster [25] eller forpagter. I de sjældne tilfælde, hvor de to sidstnævnte muligheder forekommer, er betegnelsen arvefæster eller forpagter vedføjet navnet. I alle de øvrige tilfælde må man kunne gå ud fra, at brugeren er fæster. Også her opstår naturligvis visse vanskeligheder med hensyn til identifikationen. Vanskeligst har det været at identificere enkerne. På adresselisterne og i folketællingerne anføres f.eks. Ane Jensdatter, gårdmandsenke; i hartkornsekstraktprotokollerne derimod angives en sådan enke ikke ved sit eget navn, men ved den afdøde mands, f.eks. Hans Madsens enke. Muligheden for identifikation foreligger, hvis det i folketællingerne kan påvises, at Ane Jensdatter har en søn ved navn Mads Hansen, eller hvis man, om hun har underskrevet i 1835 eller 1839, i folketællingerne fra 1834 kan påvise, at hun da har været gift med den endnu ikke afdøde Hans Madsen. Men kun i enkelte tilfælde har en sådan undersøgelse givet resultat. – En stor del af de ikke fundne har underskrevet adresserne i 1834 og 1835 og har antagelig forladt sognet, førend hartkornsekstraktprotokollerne blev ført 1838.

Af de 1053 underskrivere i sognene er 361 (dette tal angiver kun de jordbrugende mænd og kvinder, ikke hustruer og børn) befundet at høre til gruppen gårdmænd, boelsmænd eller husmænd. Af disse har Ærøboerne, ialt 22 boelsmænd, på forhånd måttet fraregnes, da ingen hartkornsekstraktprotokol findes for dette område. De

[24] På Matrikelarkivet, jfr. Johs. Ewens: »Matriculsarkivet« i Fortid og Nutid XVII, 1947–48, p. 259–60, og K. L. Jarnhus: »Om 1844-matriklen som landbo-historisk kilde« i Fortid og Nutid XX, 1957–59, p. 211.

[25] Af det gennemgåede navnestof er kun een jordbruger, Rasmus With, Flødstrup, befundet at være arvefæster. I beregningerne er han medtaget under selvejere.

øvrige er gennemgået i protokollerne, og af ialt 339 er 284 identificeret.

Jordfordelingen og fordelingen mellem selvejere og fæstere for disse 284 personers vedkommende fremgår af følgende oversigt. Som anført p. 209 er jordtilliggendet i hartkornsekstraktprotokollerne angivet både i gammelt og nyt hartkorn. Her er beregningerne foretaget efter gammelt hartkorn, idet tallene vil blive sat i relation til tallene for samtlige jordbrug på Fyn. Disse tal er som nævnt hentet i Statistisk Tabelværk, som har anvendt gammelt hartkorn i beregningerne[26].

De vakte jordbrugeres ejendomsfordeling, Fyn

	S.	Fo.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	85		79	164
1-2	26		4	30
2-4	27		2	29
4-8	21	1	35	57
Over 8	1		3	4
I alt	160	1	123	284

Sammenholdes disse tal med tallene, som gælder for samtlige jordbrug på Fyn (se p.207) viser det sig, at de samme forhold stort set gør sig gældende. Husmændenes antal er større end de øvrige fire grupper tilsammen. Antallene af boelsmænd og mindre gårdmænd er omtrent lige store. Gruppen af større gårdmænd med 4-8 tønder hartkorn er for samtlige jordbrugs vedkommende ca. halvanden gang større end de to foregående grupper tilsammen. For gruppen af vakte større gårdmænd (4-8 tønder hartkorn) gælder det, at den er lige så stor som de to foregående grupper tilsammen. Endelig for de helt store gårdmænds vedkommende (over 8 tønder hartkorn) viser det sig, at de udgør den mindste gruppe i begge tilfælde, dog således, at gruppen for de vaktes vedkommende er forholdsvis mindre end samme gruppe beregnet af samtlige brug.

Undersøges fordelingen mellem vakte selvejere og vakte fæstere. kan man igen drage paralleller til fordelingen mellem samtlige jordbrugere. Denne er nogenlunde ligelig mellem husmændene. For boelsmænd og mindre gårdmænd gælder det som tidligere anført.

[26] Statistisk Tabelværk, 2. hefte, p. V: »Var den nye Matricul indført, vilde Hartkornet efter samme have afgivet en paalideligere Maalestok, men derefter har Commissionen ikke troet at burde udsætte nærværende Arbejde».

at hovedparten i begge tilfælde er selvejere; for de større gårdmænds vedkommende viser det sig ligeledes i begge tilfælde, at over halvdelen stadig er fæstere.

De vakte jordbrugeres ejendomsfordeling, Odense amt

	S.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	56	30	86
1-2	18	3	21
2-4	17		17
4-8	12	18	30
Over 8	1	2	3
I alt	104	53	157

De vakte jordbrugeres ejendomsfordeling, Svendborg amt

	S.	Fo.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	29		49	78
1-2	8		1	9
2-4	10		2	12
4-8	9	1	17	27
Over 8			1	1
I alt	56	1	70	127

Ser vi endelig på Odense og Svendborg amt hver for sig kan fordelingen atter jævnføres med den for samtlige brug gældende. Det store flertal af husmænd er i Odense amt selvejere, i Svendborg amt derimod fæstere. Hovedparten af boelsmænd og mindre gårdmænd er selvejere, hvorimod hovedparten af større gårdmænd er fæstere. Som helhed gjaldt det, at for alle grupper vedkommende var fæsteafløsningen nået langt videre i Odense amt end i Svendborg amt. Denne tendens må siges at være mindre fremtrædende for de vakte jordbrugeres vedkommende bortset fra husmændene.

Men alt i alt turde det ved denne gennemgang være påvist, at tilslutningen til vækkelsen på Fyn i 1830'rne ikke kan henføres til nogen bestemt gruppe af jordbrugere. Tværtimod kan den henføres både til selvejere og fæstere, og hvad angår jordtilliggendets størrelse til samtlige grupper, endog således, at de enkelte grupper er repræsenteret så godt som ligeligt i forhold til deres samlede størrelse.

De følgende opstillinger viser fordelingen i hvert herred, hvor vakte jordbrugere findes. Kolonnen med tallene over de vakte efter-

følges af en kolonne, hvor tallene for samtlige jordejendomme i herredet (fra Statistisk Tabelværk) er anført. En sammenligning mellem disse to kolonner vil efterlade det hovedindtryk, at hvad der har vist sig at være gældende for hele Fyn og for Odense og Svendborg amt hver for sig også er gældende for flertallet af de enkelte herreder.

Jordejendommenes fordeling, Odense amt

<i>Åsum herred</i>	De vakttes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	24	14	280	182
1-2	10		74	7
2-4	9		65	5
4-7	6		158	57
Over 8			61	19
I alt	49	14	638	270

<i>Båg herred</i>	De vakttes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	1	1	708	323
1-2	1		96	30
2-4	2		104	42
4-8	1	3	122	388
Over 8			23	97
I alt	5	4	1053	880

<i>Bjerge herred</i>	De vakttes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	9	11	261	290
1-2	2	2	70	19
2-4	5		59	30
4-8	3	12	91	149
Over 8	1	2	46	55
I alt	20	27	527	543

<i>Odense herred</i>	De vakttes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	12	3	728	219
1-2	2	1	210	12
2-4	1		223	10
4-8	2		230	37
Over 8			115	46
I alt	17	4	1506	324

Jordejendommenes fordeling, Odense amt (fortsat)

<i>Vends herred</i>	De vaktes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	10	1	667	367
1-2	3		159	39
2-4			126	41
4-8		3	188	251
Over 8			27	35
I alt	13	4	1167	733

Jordejendommenes fordeling, Svendborg amt

<i>Gudme herred</i>	De vaktes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	3	6	361	422
1-2	2		87	8
2-4	3		110	21
4-8		1	83	292
Over 8			13	35
I alt	8	7	654	778

<i>Salling herred</i>	De vaktes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	3	9	303	931
1-2	3		60	59
2-4		1	83	72
4-8		4	119	454
Over 8		1	18	126
I alt	6	15	583	1642

<i>Sunds herred</i>	De vaktes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	5	10	350	804
1-2	1		60	95
2-4	1	1	114	122
4-8	4	2	72	323
Over 8			11	7
I alt	11	13	607	1351

<i>Vinding herred</i>	De vaktes jordbrug		Samtlige jordbrug	
	S.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	9	2	295	476
1-2	2		83	19
2-4	6		111	19
4-8	3		137	246
Over 8			37	108
I alt	20	2	663	868

Jordejendommenes fordeling, Svendborg amt (fortsat)

<i>Nørre herred</i>	De vakes jordbrug			Samtlige jordbrug	
	S.	Fo.	F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	4		13	31	370
1-2				5	35
2-4				8	40
4-8	2	1	5	6	205
Over 8				3	13
I alt	6	1	18	53	663

<i>Sønder herred</i>	De vakes jordbrug			Samtlige jordbrug	
	S.		F.	S.	F.
Under 1 td. hk.	5		9	185	363
1-2			1	43	29
2-4				24	37
4-8			5	21	205
Over 8				9	6
I alt	5		15	282	640

Som anført er beregningerne over de vakes jordtilliggender he foretaget efter gammelt hartkorn af hensyn til sammenligningen med tallene fra Statistisk Tabelværk. En beregning i nyt hartkorn ville som anført i ovennævnte værk have afgivet 'en pålideligere målestok' [26]. Da jordbrugenes størrelse i hartkornseksraktprotokollerne som nævnt er angivet både i gammelt og nyt hartkorn har det været muligt at foretage en beregning af de vakes jordtilliggende også i nyt hartkorn. De følgende opstillinger viser disse beregninger. Som det vil ses, er afvigelserne fra de foregående opstillinger ikke store (jfr. p. 32-34).

De vakte jordbrugeres ejendomsfordeling, Fyn

<i>Nyt hartkorn</i>	S.	Fo.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	81		79	160
1-2	32		4	36
2-4	30		2	32
4-8	15	1	38	54
Over 8	2			2
I alt	160	1	123	284

De vakte jordbrugeres ejendomsfordeling, Odense amt

<i>Nyt hartkorn</i>	S.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	51	29	80
1-2	22	4	26
2-4	20		20
4-8	10	20	30
Over 8	1		1
I alt	104	53	157

De vakte jordbrugeres ejendomsfordeling, Svendborg amt

<i>Nyt hartkorn</i>	S.	Fo.	F.	I alt
Under 1 td. hk.	30		50	80
1-2	10			10
2-4	10		2	12
4-8	5	1	18	24
Over 8	1			1
I alt	56	1	70	127

De 284 jordbrugere, som denne undersøgelse har opereret med, viste sig at bestå af 160 selvejere, 1 forpagter og 123 fæstere. For fæstebøndernes vedkommende ville det være interessant at undersøge, om deres jordtilliggende er belagt med hoveripligt, eller om de sidder inde med hoverifrit hartkorn. Denne undersøgelse lader sig vanskeligt gennemføre på nærværende kildegrundlag. I Statistisk Tabelværk er for hvert sogn fæsternes (både husmænd, boelsmænd og gårdmænd) samlede hartkorn opregnet i hoverifrit og hoveripligtigt. Men da antallet af vakte fæstere i hvert sogn som regel er meget lille, kan det ikke afgøres, om de er hovbønder eller ej. Kun i to tilfælde lader dette sig gøre.

I Drigstrup sogn, Bjerger herred, findes foruden 4 vakte fæstehusmænd 8 vakte fæstegårdmænd; 7 med 4-8 tønder hartkorn og 1 med over 8 tønder hartkorn. Disse gårdmænds samlede jordtilliggende udgør ialt 56 tønder 7 skæpper hartkorn. Af Statistisk Tabelværk fremgår det, at kun 10 tønder 1 skæppe hartkorn er hoverifrit i Drigstrup, mens 191 tønder er hoveripligtigt [27]. Det store flertal af de vakte fæstebønder i dette sogn må altså være hoverigørende. - I Munkebo sogn, Bjerger herred, findes een vakt fæstegårdmand med et jordtilliggende på 8 tønder 3 skæpper hartkorn. Her er kun 1 tønde hartkorn hoverifrit, hvorimod 43 tønder

6 skæpper er hoverigørende[27]. Omtalte fæstegårdmand må altså være hovbonde.

Selvom denne undersøgelse ikke kan gennemføres konsekvent, viser ovennævnte eksempler dog, at vækkelsen har indbefattet hoverigørende fæstebønder.

Det hidtil gennemgåede kildemateriale har givet en række væsentlige oplysninger om de vakte jordbrugerers forhold. Et spørgsmål står dog stadig åbent: hvor i sognet boede disse mennesker, inde i landsbyerne, eller ude på markerne som såkaldte udflyttere?

Hartkornsekstraktprotokollerne opregner kun de enkelte landsbyer med beboere inden for hvert sogn, men skelner ikke mellem by og mark. I folketællingslisterne er denne skelnen undertiden foretaget, men langt fra altid. En gennemgang af navnestoffet i folketællingerne, hvor denne opdeling er foretaget tyder nærmest i retning af, at de vakes fordeling mellem by og mark har været nogenlunde ligelig. Men kildematerialet er for spinkelt til, at nogen konklusion kan drages. En nøjere undersøgelse af dette forhold måtte foretages ved en gennemgang af matrikelkortene. I hartkornsekstraktprotokollerne får man oplyst den vakes matrikelnummer, og dette nummer må så efterspores på matrikelkortet. En sådan undersøgelse vil være uhyre tidskrævende, hvorfor dette spørgsmål foreløbig må stå åbent, dog som nævnt med en vag formodning om, at de vakte fordeler sig nogenlunde ligeligt mellem landsbyboere og udflyttere.

Konklusion

Som tidligere anført kan en undersøgelse af de vakes sociale placering i samfundet bidrage til at kaste lys over forholdet mellem den sociale udvikling, her tænkes især på landbrugsreformernes gennemførelse, og vækkelsernes opståen.

Sættes resultaterne af nærværende undersøgelse i relation til de hidtil fremsatte anskuelser vedrørende dette forhold, fremgår det klart, at P. G. Lindhardts hypotese, at bevægelsen blev båret af bønder og derfor kan knyttes direkte sammen med landbrugsreformernes gennemførelse[28], ikke holder stik. Allerede de i »Vækkelsernes Frembrud« foretagne undersøgelser viser, at bevægelsen på ingen måde var båret af bønderne alene. Af P. G. Lindhardts ud-

[27] Op. cit., p. 35.

[28] P. G. Lindhardt: »Vækkelser og kirkelige retninger«, (2. udg.) p. 18 og 45.

talelse fremgår det ikke helt klart, om han mener, at vækkelsen udelukkende blev båret af selvejer- og udflytterbønder, men denne fortolkning er dog mest nærliggende. Ovenstående undersøgelse har imidlertid vist, at en stor del af de vaktede bønder ikke var selvejere, men fæstere, nogle af disse endog hoveripligtige. Men som anført af H. P. Clausen »må det understreges, at Lindhardts arbejde i højere grad er et inspirerende forslag til en tolkning af det 19. århundredes kirkehistorie, end det er en beskrivelse af de konkrete vækkelsesfænomener«[29].

H. P. Clausens antagelse går ud på, at vækkelsen for en stor del var båret af de fattigste lag af landalmuen, og at disse sluttede sig sammen i vækkelsesbevægelserne, da landbrugsreformerne ophævede fællesskabet og dermed den tryghed, som dette dog havde givet dem[30]. Grundlaget for denne antagelse er de i »Vækkelsernes Frembrud« anførte beregninger over de vaktets erhverv på Sjælland. Bevægelsen var her stærkt domineret af de lavere samfundsgrupper, især husmændene. Tesen har derfor dækning i det anvendte kildemateriale. H. P. Clausen fremhæver, at synspunktet »kræver nøjere overvejelse og konfrontation med kildematerialet«[31].

Anders Pontoppidan Thyssen har i sit sidste indlæg i debatten[32] haft et større kildemateriale til rådighed end H. P. Clausen. Hans opfattelse bygger på beregninger over de vaktets erhverv på Sjælland, Fyn og i Jylland og kan kort skitseres således: Vækkelserne kan ikke henføres til nogen bestemt samfundsgruppe, de greb tilsyneladende lige frisk omkring sig i alle almuenes lag: »blandt velstillede gårdmænd og fattige husmænd, blandt jyske selvejere og sjællandske fæstere . . .«[33]. Landbrugsreformerne må uden tvivl regnes for en af de væsentligste årsager til vækkelsesbevægelsen, men en direkte sammenhæng mellem de to faktorer kan ikke påvises[34]. – Nærværende undersøgelse af bevægelsen på Fyn har i enhver henseende bekræftet A. P. Thyssens opfattelse.

[29] H. P. Clausen: »Den sociale problemstilling ved udforskningen af de gude-
lige vækkelser«. Kirkehistoriske Samlinger 7. rk. 6. bd. 1. hefte (1966).

[30] Op. cit. p. 161–62.

[31] Op. cit. p. 162.

[32] »De religiösa folkrörelserna och samhället ca. 1750–1850« (Historiallinen
Arkisto 62). (Foredrag holdt ved »Nordiska Historiker Mötet« i Helsingfors, august
1967).

[33] Op. cit. p. 24.

[34] Op. cit. p. 25.